

10.24425/rhpp.2025.155026

Beata LANGER

Recenzja książki: Krzysztof Woźniakowski, *Nad dziennikami Michała Römera: trzy szkice*.
Warszawa: Wydawnictwo „Kto jest Kim”, 2024

A Review of Krzysztof Woźniakowski, *Nad dziennikami Michała Römera: trzy szkice* [*Michał Römer's Diaries: Three Essays*], Warszawa 2024, 149 pp. (ISBN 978-83-64469-46-6)

W połowie 2024 roku nakładem warszawskiej oficyny „Kto jest Kim”, istniejącej od 1991 roku, ukazała się praca obejmująca trzy teksty oparte na badaniach zawartości dzienników prywatnych Michała Römera (1880–1945), prawnika, polityka oraz rektora Uniwersytetu Litewskiego Witolda Wielkiego w Kownie.

Autor wspomnianego zbioru szkiców, Krzysztof Woźniakowski, emerytowany profesor Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, a także długoletni przewodniczący Komisji Prasoznawczej Oddziału PAN w Krakowie, spogląda na omawiane dzienniki z perspektywy prasoznawczej oraz literaturoznawczej. Refleksje na temat publikacji warto uzupełnić kilkoma uwagami dotyczącymi obecnego stanu badań i zainteresowania dziennikami znanego polityka. Wśród wydawnictw odnotowanych w Bibliotece Narodowej¹ teksty dotyczące dzienników Römera obejmują

¹ Wyszukiwanie według hasła Michał Römer pokazuje 451 wyników. Po zawężeniu tematyki do samych dzienników oraz selekcji eksperckiej wykonanej z autopsji pozostaje dziewięć tekstów związanych z samymi dziennikami: https://katalogi.bn.org.pl/discovery/search?query=any,contains,romer%20micha%C5%82&tab=LibraryCatalog&search_scope=NLOP_IZ_NZ&vid=48OMNIS_NLOP:48OMNIS_NLOP&mfacet=lds04,include,Artyku%C5%82y,1&mfacet=lds04,include,Ksi%C4%85%C5%BCKi,1&mfacet=lds52,include,Dzienniki,2&mfacet=lds52,include,R%C3%B6mer,%20Micha%C5%82

niewiele publikacji, wśród których znajdują się dwie recenzje wielotomowej edycji diariuszy. Pozostałe teksty² koncentrują się na prasie (K. Woźniakowski), historii powstania dzienników i pracach nad edycją (R. Miknys, L. Zasztowt), kwestiach białoruskich (J. Gierowska-Kałuża), tematyce Kolna i Kurpiowszczyzny (K. Dąbrowski) oraz wydarzeniach roku 1918 w kontekście Rosji, Polski oraz sprawy litewskiej (L. Zasztowt).

Krzysztof Woźniakowski wybrał do analizy kilka zagadnień, z którymi zmagają się już wcześniej, publikując na ten temat teksty w „Roczniku Historii Prasy Polskiej” oraz w książce jubileuszowej poświęconej profesorowi Andrzejowi Romanowskiemu³. Pierwsze zagadnienie dotyczy wszelkich publicystycznych zainteresowań Römera, następne wiąże się z historią relacji Józefa Albina Herbaczewskiego i Römera, ostatnie zaś łączy wątki białoruskie opisywane przez cenionego prawnika. Elementami wspólnymi dla wybranej problematyki są sama postać Michała Römera oraz zawartość jego dzienników obejmująca lata 1911–1945.

Dzienniki wydane zostały w sześciotomowej edycji, a opublikowane dzięki staraniom Ośrodka „Karta” w latach 2017–2019. Zakończony cykl wydawniczy przyniósł dziennikom Nagrodę Historyczną „Polityki” w kategorii *Wydawnictwa*

82%20(1880-1945)%20Dzienniki%20T.%201,2&mfacet=lds52,include,R%C3%B6mer,%20Micha%C5%82%20(1880-1945)%20Dzienniki%20T.%202,2&mfacet=lds52,include,R%C3%B6mer,%20Micha%C5%82%20(1880-1945)%20Dzienniki%20T.%203,2&mfacet=lds52,include,R%C3%B6mer,%20Micha%C5%82%20(1880-1945)%20Dzienniki%20T.%204,2&mfacet=lds52,include,R%C3%B6mer,%20Micha%C5%82%20(1880-1945)%20Dzienniki%20T.%205,2&mfacet=lds52,include,R%C3%B6mer,%20Micha%C5%82%20(1880-1945)%20Dzienniki%20T.%206,2&lang=pl&offset=0 [dostęp 3.01.2025].

² R. Miknys, L. Zasztowt, *Dzienniki Michała Römera: historia i prace nad edycją*, [w:] *Wokół edytorstwa dziewiętnastowiecznych źródeł*, red. J. Sikora-Kulesza, Warszawa 2017, s. 71–83; J. Gierowska-Kałuża, „Kwestia białoruska” w dzienniku Michała Römera: na podstawie zapisów pomiędzy 25 marca 1918 a 6 marca 1920 roku (tom 24, 25, 26 Diariusza), „Przegląd Wschodni: historia i współczesność Polaków na Wschodzie” 2016, s. 335–360; K. Dąbrowski, *Kolno i Kurpiowszczyzna w „Dziennikach” Michała Römera = Kurpie and Kurpie district on the pages of the Michał Römer’s (Mykolas Römeris) diary*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego” R.12: 2020, s. 23–42; L. Zasztowt, *Rok 1918 w świetle „Dzienników” Michała Römera: Rosja, Polska a sprawa litewska*, [w:] *Rok 1918: odrodzona Polska i sowiecka Rosja w nowej Europie = 1918 god: vrozroždenna Pol’sa i sovet-skaâ Rossiâ v novoj Evrope*, t. 2, red. L. Zasztowt, J. Szumski, Warszawa 2019, s. 83–96.

³ Wspomniane prace to: K. Woźniakowski, *Zagadnienia prasowe w dziennikach Michała Römera z lat 1911–1945. Część 1: styczeń 1911 r. – kwiecień 1920 r. = The press in the Daries of Michał Römer (Mykolas Romeris), 1911–1945. Part I: January 1911 – April 1920*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2021, z. 3, s. 21–46; K. Woźniakowski, *Zagadnienia prasowe w dziennikach Michała Römera z lat 1911–1945. Część 2: kwiecień 1920 r. – luty 1945 r. = The press in the Daries of Michał Römer (Mykolas Romeris), 1911–1945. Part II: April 1920 – February 1945*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2021, z. 4, s. 19–36; K. Woźniakowski, „Obaj z nim jesteśmy niepopularni”: *Michał Römer o Józefie Albinie Herbaczewskim*, [w:] *Pogranicze, czyli polskość: księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Andrzejowi Romanowskiemu*, red. A. Biedrzycka, P. Bukowiec, I. Węgrzyn, Kraków 2022, s. 167–184.

źródłowe (2019). Jak wskazuje Krzysztof Woźniakowski w *Słowie wstępnym* do omawianej pracy, spiritus movens tekstów analizujących dzienniki łączyło się z ogromną inspiracją czytelniczą: „zawarte w tomiku szkice powstały w wyniku wielokrotnej lektury gigantycznych dzienników prywatnych Michała Römera”⁴. Niewątpliwie aktywność diarystyczna polityka wzbudza w badaczu ogromne uznanie, a jego drobiazgowo wyliczenia ogromu powstałych i przejranych zapisków wskazują na pewnego rodzaju fascynację ciągłością procesu dokumentacyjnego:

ocalałe dziś w rękopisach dzienniki składają się z 39 woluminów różnej objętości prowadzonych przez 34 lata od 1 I 1911 r. do 19 II 1945 r. (ostatni zapis powstał trzy dni przed śmiercią autora) [...] zostały wydane drukiem [...] w sześciu ogromnych tomach [...] liczących w sumie ponad 4100 stron⁵.

Pierwszy ze szkiców związany z zagadnieniem publicystyki poruszany w dziennikach, jak już wcześniej wspomniano, publikowany był, w nieco zmienionej formie, w postaci dwuczęściowego artykułu w „Roczniku Historii Prasy Polskiej”⁶. Autor wskazuje, że problematyka prasowa nigdy nie zajmowała kluczowego miejsca wśród zapisków Römera, jednakże nadmienia on, że polityk był zapalonym czytelnikiem gazet i czasopism publikowanych po polsku, białorusku, litewsku. Prawnik współpracował również z wieloma periodykami, a także utrzymywał osobiste kontakty z redakcjami i dziennikarzami. Analiza zapisków dotyczących prasy poprowadzona jest bardzo szczegółowo, zgodnie z częstotliwością ich pojawiania się. Wśród wymienionych tytułów gazet i dzienników sporo miejsca poświęcono „Przeglądowi Wileńskiemu”, „Głosowi Wileńskiemu”, „Kurierze Krajowemu”. Podsumowanie charakterystyki zapisków wskazuje, że na kartach dziennika w okresie od stycznia 1911 roku do lutego 1945 roku pojawia się około 180 tytułów prasowych, publikowanych w różnych językach. Same zapiski dotyczące tego zagadnienia ukazywały się niesystematycznie i miały charakter impresji. Główna oś ciężkości zainteresowania Römera dziennikami i gazetami znajdowała się wyłącznie w pobliżu aspektów polityczno-ideologicznych.

Drugi szkic omawianej pracy, dotyczący kontaktów Römera z Józefem Albinem Herbaczewskim, również ukazał się wcześniej drukiem w pracy zbiorowej poświę-

⁴ K. Woźniakowski, *Słowo wstępne*, [w:] *Nad dziennikami Michała Römera: trzy szkice*, Warszawa 2024, s. 7.

⁵ K. Woźniakowski, *Nad dziennikami Michała...*, s. 15.

⁶ K. Woźniakowski, *Zagadnienia prasowe w dziennikach Michała Römera z lat 1911–1945. Część 1: styczeń 1911 r. – kwiecień 1920 r.* = *The press in the Daries of Michał Römer (Mykolas Romeris), 1911–1945. Part I: January 1911 – April 1920*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2021, z. 3, s. 21–46; K. Woźniakowski, *Zagadnienia prasowe w dziennikach Michała Römera z lat 1911–1945. Część 2: kwiecień 1920 r. – luty 1945 r.* = *The press in the Daries of Michał Römer (Mykolas Romeris), 1911–1945. Part II: April 1920 – February 1945*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2021, z. 4.

conej profesorowi Andrzejowi Romanowskiemu⁷. Elementem łączącym Herbaczewskiego i Römera był fakt, że obydwoj działali na styku spraw polsko-litewskich pierwszej połowy XX wieku. Józef Albin Herbaczewski (1876–1944), poeta, dramatopisarz i publicysta, spotkał się kowieńskim profesorem prawa konstytucyjnego po raz pierwszy w Krakowie w roku 1907, jednakże dzienniki nie zawierają śladów współpracy tych dwóch postaci z lat 1907–1909. Pierwsze zapiski odnaleźć można w 1914 roku, jednakże dopiero w 1917 roku pojawia się bardziej znacząca notatka. Także w tym wypadku analiza dokumentująca historię kontaktów Römera i Herbaczewskiego poprowadzona jest bardzo szczegółowo, zgodnie z częstotliwością pojawiania się informacji na kartach dzienników. Zapiski dotyczące poety ukazywały się na kartach dzienników bardzo nieregularnie i w coraz mniejszej objętości, a po roku 1936 zupełnie zanikają. Prawnika i polityka interesowały przede wszystkim poglądy Herbaczewskiego na temat relacji litewsko-polskich, w bardzo niewielkim stopniu odnotowywał on osobiste i charakterologiczne cechy charakteru poety. Powstały na podstawie dzienników portret dramatopisarza i publicysty jest szczątkowy oraz bardzo wyrwykowy, gdyż Herbaczewski nie zaliczał się do grona najbliższych znajomych Römera.

Ostatnia część książki Krzysztofa Woźniakowskiego poświęcona została sprawom białoruskim wspominanym na kartach dziennika. Jest to jedyny niepublikowany wcześniej szkic. Pierwsze zapiski z tego zakresu pojawiają się na kartach dziennika już w roku 1911, a ostatnie w roku 1944. Główną inspiracją do ich odnotowania były przede wszystkim osobiste doświadczenia i obserwacje Römera, uzupełnione o lekturę prasy czy kontakty z działaczami białoruskimi. Wpisy dotyczące tych zagadnień autor podzielił na trzy kategorie: informacje o osobistym udziale autora w różnych przedsięwzięciach, refleksje nad narodem białoruskim oraz wybiórcze charakterystyki aktywistów. Wśród wpisów związanych z tą tematyką prawnik wykazywał zainteresowanie niemal wyłącznie Białorusinami Wileńszczyzny i Białorusi Zachodniej.

Praca Krzysztofa Woźniakowskiego obejmująca trzy szkice bazujące na monumentalnych dziennikach Michała Römera przynosi drobiazgową analizę zawartości diariuszy, ograniczonej do wybranych tematów. Autor w większości wypadków zachowuje chronologię wpisów i w najdrobniejszych szczegółach omawia zakres zapisów. Jeśli chodzi o zakres prasoznawczy, łączy się on z ilościowo-analitycznym omówieniem. Pozostały materiał nie wymagał już drobiazgowych wyliczeń. Najważniejszym efektem przeprowadzonych analiz jest dogłębne poznanie wyłuskanych z ogromnej ilości materiału zagadnień. Sposobność zobaczenia wybranych problemów z odrębnej perspektywy i połączenia ich z innymi źródłami kreuje nowe możli-

⁷ K. Woźniakowski, „Obaj z nim jesteśmy niepopularni”: *Michał Römer o Józefie Albinie Herbaczewskim*, [w:] *Pogranicze czyli polskość...*, s. 167–184.

wości dla badaczy zajmujących się historią, dziejami kultury, prasą oraz polityką Polski, Litwy i Białorusi lat 1911–1945.

Przedstawione w pracy tezy są przekonujące, logiczne, spójne i dobrze udokumentowane. Należy mocno podkreślić, że prezentowane opracowanie odznacza się wysokim poziomem szczegółowego, analitycznego spojrzenia na zawartość diariuszy Rõmera. Przygotowana monografia obejmująca pomniejszych szkice wypełnia lukę w dotychczasowym stanie wiedzy i badań nad zawartością dzienników polityka. Rekomendując czytelnikom recenzowaną książkę, wyrażam przekonanie o jej znaczącej wartości.